

تحلیل راندمان عملکردی خانه‌های دوره قاجار شهر تبریز بر اساس شاخص کیفیت دسترسی به فضا

مصطفی ارغیانی^{۱*}

۱- استادیار، دانشکده هنر، گروه معماری، بجنورد، ایران، m.arghyani@ub.ac.ir

چکیده

کارکرد یک فضا در یک بنا تا حد زیادی به موقعیت آن فضا در نظام پیکره‌بندی آن بنا بستگی دارد. بنابراین عملکرد مطلوب یک فضا زمانی حادث می‌شود که در ارتباط با سایر بخش‌های موجود در بنا، بتواند انتظارات کاربران خویش را تأمین نماید. این موضوع در ادبیات مربوطه تحت عنوان راندمان عملکردی شناخته می‌شود. به همین منظور پژوهش حاضر با انتخاب ۱۸ خانه از دوره قاجار در شهر تبریز، تحولات راندمان عملکردی این خانه‌ها را هم‌گام با تحولات ساختاری- فضایی آنها مورد بررسی قرار داده است. کیفیت دسترسی که در این پژوهش تحت عنوان متغیر مستقل شناخته می‌شود، در قالب چهار شاخص نفوذپذیری، انعطاف‌پذیری، یکپارچگی فضایی و ارتباط میان اجزا مورد سنجش قرار گرفته و تأثیر هر کدام از شاخص‌های مذکور بر راندمان عملکردی خانه‌های مورد نظر، تحلیل شده است. نتایج تحقیق حاکی از آن است که در خانه‌های ساخته شده در اوایل و اواسط دوره قاجار، شاخص‌های دسترسی‌پذیری در سطح بالایی قرار داشتند، این در حالی است که در اواخر دوره قاجار، این شاخص‌ها رو به کاهش نهاده است که مهمترین عامل در این خصوص، تغییر نظام معماری از حالت درونگرا به برونگرا و تغییر کارکرد حیاط از یک فضای سرویس دهنده به یک فضای صرفاً عبوری بوده است.

واژه‌های کلیدی: راندمان عملکردی، کیفیت دسترسی، نحوفا، خانه‌های قاجاری تبریز

۱- مقدمه

مفهوم راندمان در لغت‌نامه دهخدا به مفاهیمی چون "بازده"، "عملکرد"، "کارایی" و "کارکرد" معنا شده است (دهخدا، ۱۳۷۷). بنا به این تعریف، مفهوم راندمان عملکردی در یک سیستم، ارتباط مستقیمی با میزان بهره‌وری آن سیستم برای استفاده کنندگان از آن دارد (ابطحی و مهره‌وژان ۱۳۷۲، ۲۷). این موضوع زمانی که در ارتباط با یک خانه مطرح باشد، اهمیتی خاص می‌یابد؛ چرا که انسان در طول حیات خویش، بیشترین استفاده را از این فضا دارد و چنانچه اجزای موجود در آن، شرایط لازم جهت تأمین نیازهای ساکنین را نداشته باشند، از مطلوبیت آن کاسته شده و منجر به نارضایتی از آن می‌شود. عوامل مختلفی بر راندمان عملکردی یک خانه تأثیر گذار هستند که از جمله آنها می‌توان به کیفیت فضاهای موجود در یک نظام پیکره‌بندی فضایی، تعداد و موقعیت آنها در ساختار کلی بنا، میزان و نحوه ارتباطات بین آنها و مواردی از این قبیل اشاره نمود. هر کدام از این موارد می‌توانند بر شکل‌گیری الگوهای فعالیتی ساکنین در فضاهای مختلف یک خانه تأثیرگذار باشند و باعث تقویت و یا تضعیف آن فعالیت در آن فضا شوند. به عنوان مثال زمانی که یک فضا در دسترس همه ساکنین یک خانه قرار داشته باشد، بیشترین فعالیت‌ها به ویژه فعالیت‌های جمعی و عمومی خانه در آن شکل می‌گیرد؛ این در حالی است که چنانچه فضای مورد نظر از نظر دسترسی در شرایط دشوارتری قرار داشته باشد (به عبارتی امکان دسترسی به آن کمتر باشد)، امکان انجام برخی فعالیت‌ها از جمله فعالیت‌های عمومی در آن کاهش می‌یابد و فضای مذکور بیشتر به منظور انجام فعالیت‌های خصوصی خانواده مورد استفاده قرار خواهد گرفت. بنابراین می‌توان چنین ادعان داشت که کیفیت دسترسی به